

УДК 657.1.655

НОРМАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ»

Г. М. Спащенко, аспірант

Київський національний торговельно-економічний університет

Розглянуто нормативний підхід до визначення ринку як суб'єкта господарювання. Проаналізовано визначення ринку, що надаються сучасним українським законодавством, та виявлено невідповідність у різних джерелах. Проведено порівняльний аналіз визначення ринку з нормативними тлумаченнями країн близького зарубіжжя. Проведено критичний аналіз проекту закону про роздрібну торгівлю.

Ключові слова: *ринок як суб'єкт господарювання, характерні особливості ринків, класифікація ринків.*

Постановка проблеми. З розвитком ринкових відносин в Україні останнім часом розвиваються та популяризуються нові форми здійснення торговельної діяльності, але на противагу їм усе ще залишається популярною та не складає своїх позицій торгівля на ринках. Останні продовжують відігравати важливу роль у сучасному економічному житті країни та великих міст.

Дані Державного комітету статистики України свідчать про те, що останніми тенденціями в діяльності ринків як суб'єктів господарювання в Україні є тенденції до укрупнення ринків (загальна тенденція до зниження кількості ринків із тенденцією до зростання їх загальної площі), укрупнення кількості торгових місць на ринках, а також підвищення рівня цивілізованості торгівлі (загальна тенденція до зростання частки площі торговельного місця, відведеної під торгівлю в загальній площі торгового місця).

Отже, з огляду на важливу роль ринків як суб'єктів господарювання в сучасній економіці необхідно більше уваги приділяти дослідженню ринків як суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основна частина публікацій щодо визначення, сутності та класифікації ринків як суб'єктів господарювання в Україні міститься у законодавчих актах, а саме: Законі України «Про ветеринарну медицину», постанові Кабінету Міністрів «Про схвалення концепції вдосконалення функціонування ринків з продажу продовольчих та непродовольчих товарів», наказі Міністерства економіки України «Про затвердження рекомендацій щодо організації громадського харчування на території ринку (торговельного комплексу)», наказах Міністерства економіки

та з питань європейської інтеграції «Про затвердження методичних рекомендацій щодо базових моделей ринків з продажу продовольчих та непродовольчих товарів», «Про затвердження правил торгівлі на ринках» та деяких інших документах. Але при цьому різні законодавчі акти України по-різному тлумачать визначення ринків як суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз законодавчих підходів до ринку як суб'єкта господарювання та уточнення цього поняття для досягнення однозначного тлумачення у різних законодавчих актах країни.

Виклад основного матеріалу. Історично ринок розглядався як базар, місце роздрібної торгівлі та ринкова площа — таке тлумачення ринку з'явилося в давні часи через виникнення товарного обміну (а потім і торгівлі) як суспільної необхідності. Таке тлумачення поняття збереглося й до наших днів, як і явище ринку як суб'єкта господарювання.

Але при цьому необхідно поділяти підходи до визначення на законодавчий та науковий — поділ на такі групи є об'єктивно обґрунтованим, оскільки кожна з цих груп визначає принципово різні сфери застосування ринків як окремого економічного явища та розгляд їх із принципово різних позицій. Об'єктом дослідження у даній статті є саме законодавчий підхід до визначення ринків як суб'єктів господарювання.

За радянських часів було сформовано систему споживчої кооперації країни, до якої входила система колгоспних ринків. Згідно із [1] система кооперації в державі створювалася з метою «задоволення потреб народного господарства та населення в продовольстві, товарах народного вжитку, житлі, продукції виробничо-технічного призначення, роботах та послугах з високими споживчими якостями, розвитку трудової та соціальної активності членів кооперативу, зростання їх матеріального статку, культурного рівня та професійної майстерності». Крім того, у системі кооперації розвивається виробництво, підвищується його ефективність за рахунок зростання якості продукції, ефективності праці, розробляються та впроваджуються ресурсо- та енергозберігаючі технології. Кооперативи поділяються на виробничі та споживчі, що діють за рахунок повного самофінансування — таким чином за радянських часів закладається потужна посередницька система між виробниками та споживачами, що може складати реальну конкуренцію державним підприємствам і закладає основи для розвитку індивідуального та колективного підприємництва.

За [9] «колгоспні ринки організуються в містах, робочих селищах, районних центрах та інших населених пунктах виконкомом Рад народних депутатів і мають основними завданнями забезпечення найбільш сприятливих умов для продажу надлишків сільськогосподарської та іншої продукції, а також створення необхідних зручностей для покупки цієї продукції населенням». Торгівлю на колгоспних ринках можуть здійснювати колгоспи, радгоспи, інші

сільськогосподарські підприємства, міжгосподарські установи, підприємства споживчої кооперації і державної торгівлі та кустарі. Також визначено, яка продукція може продаватися на колгоспному ринку, а яка не може.

У цьому ж наказі зазначено, що продаж товарів на колгоспному ринку здійснюється за цінами, встановленими за згодою сторін, але при цьому на окремі види продукції органи ціноутворення можуть призначати ціну, і тоді торгівля має вестися за державною ціною, тобто вільне ціноутворення на такому ринку відбувається не завжди.

Суттєвим недоліком цього документа є те, що він не містить положень, які могли б бути покладені в основу класифікації ринків, крім місця їх створення.

Однак позитивним моментом є те, що в наказі наведено значний перелік послуг, які ринок (як підприємство) має надавати громадянам чи установам, що здійснюють торгівлю. Ці додаткові послуги були платними і спільно із разовим ринковим збором складали доходи ринку [9].

Крім того, дирекція ринку зобов'язувалася вживати заходів щодо зростання товарообігу підприємства, сприяння популяризації ринкових послуг серед потенційних споживачів його послуг. Отже, уже в той час колгоспний ринок не був суто посередником між продавцями та споживачами, надаючи місце для здійснення торговельних операцій, а виконував ще й додаткові функції.

З набуттям незалежності України ринок як форма торгівлі не тільки не зник, а й набув подальшого розвитку. На початку 90-х відбулися зрушення у системі договірних відносин між учасниками — з'явилися типові договори на закупівлю продукції, а також новий елемент інфраструктури — торговельно-закупівельні підприємства, що являли собою ще одного посередника між виробником продукції та кінцевим споживачем. Крім того, договірна система регулювання відносин дозволила учасникам установлювати договірні, а не фіксовані державні ціни на продукцію, що також позитивно вплинуло на розвиток торгівлі на ринку [5].

Сучасне українське законодавство визначає ринок як:

- спеціально відведене та облаштоване місце для надання послуг з продажу товарів [2];

- створений в установленому порядку на відведеній земельній ділянці суб'єкт підприємницької діяльності або його відокремлений підрозділ, функціональними обов'язками якого є надання послуг та створення продавцям і покупцям належних умов для купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозиції [7];

- підприємство сфери торгівлі, функціональними обов'язками якого є надання послуг із забезпечення необхідних умов організації продажу і купування продовольчих та непродовольчих товарів за цінами, які складаються залежно від попиту та пропозиції [4];

– суб'єкт господарювання, створений на відведеній за рішенням місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування земельній ділянці і зареєстрований в установленому порядку, функціональними обов'язками якого є надання послуг та створення для продавців і покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозицій [5];

– суб'єкт господарювання, створений на відведеній за рішенням місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування земельній ділянці і зареєстрований в установленому порядку, функціональними обов'язками якого є надання послуг та створення для продавців і покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозиції [6];

– створений в установленому порядку на відведеній земельній ділянці за рішенням місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування суб'єкт господарювання або його відокремлений підрозділ, функціональними обов'язками якого є надання послуг та створення для продавців і покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозиції [3].

Таким чином, визначення ринку в різних нормативно-правових актах України не збігаються, що загалом негативно впливає на діяльність як ринків, так і суб'єктів підприємницької діяльності, що діють на них. Разом із тим така різниця припускає подвійне тлумачення та різночитання визначення ринку.

Крім того, в Україні торгівлю як процес термінологічно має забезпечувати Державний стандарт України 4303:2004 «Оптова та роздрібна торгівля: терміни та визначення» — документ, що містить всі терміни та визначення, які стосуються торгівлі. У ньому також міститься перелік усіх форм організації торговельної діяльності, але при цьому немає визначення ринку. Свідченням того, що ринки все ж мають право на існування, є визначення ринкового збору, що надається у тому самому стандарті.

Для оцінювання коректності та повноти українського законодавства щодо тлумачення та класифікації ринків видається за доцільне провести порівняльний аналіз з країнами СНД — Росією та Білоруссю (ураховуючи спільні історичні традиції) та європейськими країнами (ураховуючи існуючу орієнтацію на впровадження європейських стандартів торговельного обслуговування).

У сучасній Росії ринок визначається як майновий комплекс, що призначений для здійснення діяльності з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг) на основі цін, що вільно визначаються безпосередньо при укладанні договорів роздрібною купівлі — продажу та побутового підряду, та має у своєму складі торговельні місця [10].

При цьому в російському законодавстві дуже чіткий документальний супровід діяльності ринків узагалі та суб'єктів господарювання на ринках зокрема. Так, кожне торговельне місце має паспорт безпечності, а кожен продавець — картку продавця, але при цьому під продавцем мається на увазі саме «людина, що контактує з покупцем та здійснює продаж товару». Продавці товару вступають у трудові відносини з особами, з якими може бути укладено угоду про надання торговельного місця, а ці особи у свою чергу вступають у договірні адміністративні відносини з компанією, яка керує ринком. Компанія, яка керує ринком, має вести реєстр осіб, з якими укладено угоди про надання торговельного місця, та реєстр продавців на ринку. Суб'єкт федерації та Російська Федерація в цілому ведуть загальний реєстр ринків.

Таким чином, російське законодавство містить дуже чітко та докладно прописаний облік та документообіг на ринку. Отже, до органів статистики та інших контролюючих органів надходить найбільш повна, чітка та достовірна інформація.

У Білорусі [8] ринок визначено як спеціально відведене місце зі створеними на ньому належними умовами для продажу громадянами та суб'єктами господарювання сільськогосподарської продукції, дикорослих плодів та ягід, непродовольчих товарів, у тому числі власного виготовлення (виробництва), а також зі створеними для громадян необхідними зручностями для їх купівлі.

При цьому зміст поняття «ринок» мало чим відрізняється від тлумачення цього самого поняття в редакції Правил торгівлі на колгоспних ринках СРСР 1978 р., але на відміну від першої редакції акцентується на тому, що це «спеціально відведене місце зі створеними на ньому належними умовами», що знову ж таки дає уявлення про ринок як про певний фізичний об'єкт.

Цікавим моментом є визначення того, що на ринку (за згодою з його власником) можуть бути розташовані об'єкти роздрібної торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, готелі та ін. Тобто, крім власне послуг ринку як посередника між продавцями та споживачами, додаткових платних послуг ринку, на ньому можуть надаватись інші послуги, що безпосередньо не пов'язані з продажем товарів.

Ще одним негативним моментом є те, що в даному документі не йдеться про спосіб ціноутворення на ринках Білорусі. Оскільки ціна на товари залишаються суттєвим моментом для більшої частини населення в усіх країнах пострадянського простору, доцільно приділити увагу цьому питанню.

Таким чином, Правила торгівлі на ринках Республіки Білорусь є дещо конкретнішими за Правила торгівлі на ринках СРСР, але багато в чому повторюють їх. Невирішеними залишаються питання ціноутворення на ринку та класифікації ринків, але враховано можливість надання на ринках супутніх

послуг — громадського харчування, побутового обслуговування, готельних послуг та ін., тобто передбачено можливість виходу із суто ринкових послуг.

Щойно було розглянуто колгоспні ринки як джерело виникнення сучасних українських ринків, особливості їх функціонування та сучасний стан і тлумачення ринків як суб'єктів господарювання у найближчих сусідів — Російської Федерації та Республіки Білорусь. Але у кожному визначенні можна знайти ключовий позитивний момент, що є характерним саме для цього визначення. Виділимо з кожного визначення характерні особливості ринків:

- ринок — це елемент торговельної інфраструктури країни;
- ринок — це самостійний суб'єкт господарювання або його відокремлений підрозділ;
- ринок створюється на відведеній земельній ділянці;
- функціональним призначенням ринку є надання послуг та створення для продавців і покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів;
- ціни на ринку встановлюються залежно від попиту та пропозиції.

Виходом із ситуації, що склалась у термінологічному забезпеченні ринкової торгівлі, могло б стати прийняття Закону «Про внутрішню торгівлю». Автор статті взяв участь у обговоренні проекту цього закону і направив власні пропозиції щодо нього. Наведемо ці пропозиції.

Стаття 11 проекту закону визначає і регламентує особливості організації та провадження торговельної діяльності на ринках, але при цьому визначення, яке надається в даному проекті, не відображає його сутнісних характеристик та всіх особливостей функціонування, які можна виділити з уже існуючих визначень ринку. Об'єднання всіх сутнісних особливостей дозволяє сформулювати визначення у такій редакції.

Ринок — це суб'єкт підприємницької діяльності або його відокремлений підрозділ, що являє собою майновий комплекс, створений за рішенням органу місцевого самоврядування чи виконавчої влади на спеціально відведеній земельній ділянці, метою функціонування якого є створення належних умов продавцям і покупцям для здійснення купівлі-продажу товарів та послуг за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозиції.

Відповідно до існуючої термінології найменшу складову одиницю ринку можна визначити так.

Торговельне місце на ринку — найменша неподільна площа будь-якого типу (крита, відкрита, павільйонного типу, облаштована або необлаштована), призначена для розміщення будь-якого торговельного інвентарю та обладнання, розмір якої визначається згідно з планом території ринку.

Класифікація ринків також потребує суттєвого доопрацювання — чотири класифікаційні ознаки, наведені в проекті закону, не характеризують усю повноту сукупності ринків. Крім того, у запропонованій класифікації виді-

лено ознаку «за видами економічної діяльності» та її підвиди — з оптової торгівлі, роздрібною торгівлі, але в даному випадку це є не видами економічної діяльності, а особливостями складу покупців. Отже, класифікацію ринків пропонується доповнити та подати в такій редакції.

1. За типом улаштування і видом ринкових споруд — криті, відкриті, павільйонного типу.

2. За рівнем концентрації торгівлі — ринкові комплекси, ринки, орієнтовані на організацію ринкового торгу, відокремлені підрозділи ринкових комплексів.

3. За ступенем господарської самостійності — самостійні суб'єкти господарської діяльності, філії ринків.

4. За організаційно-правовими формами — фізичні особи-підприємці, приватні підприємства, господарські товариства.

5. За формою власності — приватні, колективні, комунальні, державні, змішані.

6. За співвідношенням «ціна — якість продукції»: низька ціна — низька якість, середня ціна — середня якість, висока ціна — висока якість.

7. За виключною діяльністю — СГ, які провадять діяльність виключно як ринки; СГ, які містять ринки у своїй структурі.

8. За товарною спеціалізацією — продовольчі, непродовольчі, змішані.

9. За асортиментом реалізації — речові, автомобільні, тварин та зооринки, квіткові, книжкові, будматеріалів та сантехніки, запчастин, інші.

10. За режимом роботи — щоденні ринки, ринки, що працюють з одним-двома вихідними, ринки, що працюють декілька днів на тиждень.

11. За ступенем благоустрою — упорядковані, частково впорядковані, неупорядковані.

12. За масштабом — дрібні, середні, великі.

13. За потужністю — міні-ринки, середні, великі.

14. За особливостями складу покупців — оптові, роздрібні, оптово-роздрібні.

15. За місцезнаходженням — міські, сільські, селищні.

16. За часом діяльності — постійно діючі, сезонні, одноразові, ранкові, вечірні.

Висновки. Узагальнивши всі виділені характерні особливості ринків як суб'єктів господарювання, можна сформулювати уточнене визначення ринків, яке пропонується в такій редакції: *ринок* — це суб'єкт підприємницької діяльності або його відокремлений підрозділ, що являє собою майновий комплекс, створений за рішенням органу місцевого самоврядування чи органу виконавчої влади на спеціально відведений земельній ділянці, метою функці-

онування якого є створення належних умов продавцям і покупцям для здійснення купівлі-продажу товарів та послуг за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозиції.

Представлена редакція визначення ринків та їх класифікація запропоновані для внесення до проекту Закону «Про роздрібну торгівлю».

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон «О кооперации в СССР» [Электронный ресурс] (с изм. на 15 апр. 1998 г.) : Постановление Верхов. совета : [от 26 мая 1988 № 8998-XI]. — Режим доступа: <<http://megavolt.kodeks.net/noframe/free-urbib?d&nd=9004977 &nh=1>>.
2. Закон України «Про ветеринарну медицину» [Електронний ресурс] [від 12.05.1992 № 2498-XII (в ред. Закону № 361-V від 16.11.2006)]. — Режим доступу: <[http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про %20ветеринарну %20медицину](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про%20ветеринарну%20медицину)>.
3. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 12-торг «Про наявність і використання торгової мережі на ринках та реалізацію сільськогосподарської продукції на них» [Електронний ресурс] [від 20.07.2005 № 198]. — Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-05>>.
4. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Рекомендацій щодо організації громадського харчування на території ринку (торговельного комплексу)» [Електронний ресурс] [від 04.09.2001 № 198]. — Режим доступу: <http://budstandart.ua/read/document_body/id/3091158>.
5. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції щодо затвердження методичних рекомендацій щодо базових моделей ринків з продажу продовольчих та непродовольчих товарів [Електронний ресурс] [від 28.07.2004 № 281]. — Режим доступу: <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0281569-04>>.
6. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції в Україні «Про затвердження правил торгівлі на ринках» [Електронний ресурс] [від 26.02.2002 № 57/188/84/105]. — Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-02>>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції вдосконалення функціонування ринків з продажу продовольчих та непродовольчих товарів» [Електронний ресурс] [від 13.12.2001 № 1662]. — Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1662-2001-п>>.
8. Приказ Министерства торговли Республики Беларусь «Об утверждении правил торговли на рынках» [Электронный ресурс] [от 08.07.1998 № 100]. — Режим доступа: <http://www.bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010/blockm3/rtf-t9m7t9.htm>.
9. Типовые правила торговли на колхозных рынках [Электронный ресурс] : Приказ Минторга СССР : [от 14 нояб. 1978 г. № 263]. — Режим доступа: <<http://www.mintorgmuseum.ru/trade/documents/normal/23>>.
10. Федеральный закон «О розничных рынках и о внесении изменений в Трудовой кодекс» [Электронный ресурс] [от 30 дек. 2006 г. № 271-ФЗ]. — Режим доступа: <<http://surgutvet.narod.ru/images/d.htm/page07.html>>.

НОРМАТИВНЫЙ ПОДХОД К ТРАКТОВКЕ ПОНЯТИЯ «РЫНОК КАК СУБЪЕКТ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ»

Спащенко А. Н.

Рассмотрен нормативный подход к определению рынка как субъекта хозяйствования. Проанализированы определения рынка, представленные современным украинским законодательством, выявлены несоответствия в разных источниках. Проведены сравнительный анализ определения рынка с нормативными толкованиями стран ближнего зарубежья и критический анализ проекта закона о розничной торговле.

Ключевые слова: рынок как субъект хозяйствования, характерные особенности рынков, классификация рынков.

THE NORMATIVE APPROACH TO THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF «MARKET AS A SUBJECT OF MANAGEMENT»

Spashchenko H. M.

In research it is examined the regulatory approach to market definition as an entity, it is analyzed market definition provided by the current Ukrainian legislation and inconsistency in different sources. It is conducted comparative analysis of market definition with normative interpretations neighboring countries and a critical analysis of the draft law on retail.

Key words: market as an entity, the characteristics of markets, classification of markets.

УДК 331.5-044.922:911.375

ПРОЯВИ ІНСТИТУЦІЙНИХ АНОМАЛІЙ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ ВЕЛИКИХ МІСТ УКРАЇНИ

О. М. Радіонова, кандидат економічних наук
Харківська національна академія міського господарства

Досліджено прояви численних інституційних аномалій, що загрожують нормальному розвитку сфери міської зайнятості та потребують власного регулювання. Установлено, що легалізація зайнятості має стати одним із пріоритетів соціально-економічної політики держави (уряду) та місцевих органів влади.

Ключові слова: зайнятість населення, сфера міської зайнятості, інституційні аномалії, неформальна зайнятість, трудове законодавство.